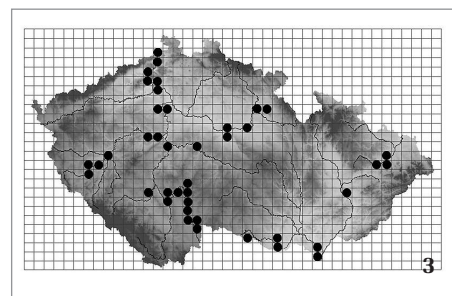

Je škeblička plochá skutečně vzácná? Z červené knihy našich měkkýšů

O škebličce ploché (*Pseudanodonta complanata*) psal na stránkách Živy (1990, 4: 174) Vojen Ložek. Ve svém článku vyjádřil velké pochybnosti o jejím přežití v tehdejší Československu, a to především s ohledem na silné znečištění a vodohospodářské úpravy. Jaká je situace tohoto vzácného mlže v současnosti?

Škeblička plochá (dříve škeble plochá) patří s ostatními našimi velkými mlži (kromě perlorodky) do čeledi velevrubovití (*Unionidae*). Stejně jako ostatní velcí mlži je částí vývoje vázána na rybí hostitele – např. okoun říční (*Perca fluviatilis*), candát obecný (*Sander lucioperca*) nebo ježdík obecný (*Gymnocephalus cernuus*), kteří výrazně napomáhají jejímu šíření (resp. by napomáhali, nebýt příčných bariér na našich tocích). Zatímco odlišení škebličky ploché od velevrubů rodu *Unio* (a případně perlorodky říční – *Margaritifera margaritifera*) je snadné, protože stejně jako ostatní škeble nemá zámkové zuby, rozpoznat ji od podobných škeblí (škeble říční – *Anodonta anatina*, š. rybníčná – *A. cygnea*) zvládá bez problémů pouze několik zkušených specialistů. Škeblička plochá se vyznačuje poměrně malými lasturami (málokdy dorůstá přes 90 mm) kosočtverečně vejčitého obrysu. Vrcholy jsou nízké s 3–5 uzlovitými lištami, na rozdíl od lišt našich škeblí, které jsou výrazně protáhlejší (u starších jedinců bývají ale korodované, a tak tento znak nejde často použít).

Škebličku můžeme nalézt v řekách, případně jezerech ve většině evropských států včetně evropské části Ruska. Na našem území se vždy považovala za vzácného a především řídko se vyskytujícího mlže, a to i v tocích málo ovlivněných člověkem. V případě České republiky byla udávána zejména z větších řek. A. Slavík v r. 1868 zmiňuje její výskyt v Labi u Kolína a Poděbrad a také v Chrudimce, zatímco J. Uličný (1892–95) uvádí nálezy z Labe, Vltavy, Ohře, Javoroky, Cidlina, Chrudimky a Bělé. K tomu je nutno podotknout, že hlavně v případě menších toků mohlo jít o záměnu s morfologicky velmi variabilní škeblí říční. Od té doby až prakticky do konce 20. stol. máme k dispozici pouze spíše ojedinělé údaje z Labe, Vltavy, Berounky, Orlice, Lužnice, Želivky, Odry, Moravy a Dyje. Až v úplném závěru 20. stol. se velkým mlžům u nás začal věnovat autor tohoto článku a na začátku 21. stol. popsal stabilnější výskyt z řek (resp. jejich úseků), jako je Orlice, Lužnice a Nežárka, Dyje, dolní tok Berounky, ojediněle ze Sázavy, Doubravy, Radbuzy a Odry (Beran 2002).

- 1 Škeblička plochá (*Pseudanodonta complanata*)
- 2 Viditelný vyvrhovací a přijímací otvor škebličky ploché
- 3 Rozšíření druhu v České republice. Orig. L. Beran s využitím podkladové mapy Agentury ochrany přírody a krajiny ČR
- 4 Řeka Orlice mezi Hradcem Králové a Týništěm nad Orlicí patří ke stabilním lokalitám škebličky.
- 5 Dolní tok Labe stále ještě obývá nepočtená populace tohoto vzácného mlže. Snímky L. Berana

V současnosti i díky intenzivnímu průzkumu velkých mlžů, především evropsky významného velevruba tupého (*U. crassus*), je znám výskyt škebličky v povodí Dunaje z Dyje a z Moravy těsně nad ústím Dyje, ojedinělý nález pochází i z Malé Bečvy. V povodí Odry byla zaznamenána pouze z vlastní Odry. V povodí Labe je výskyt častější a lze je stále nalézt v již zmiňované Orlici, Lužnici a Nežárce, dolní Otavě, dolním toku Berounky, Uhlavy, Radbuzy, z Ohře na dolním toku pod Terezínem nebo v Sázavě. Potěšitelné je, že žije přímo v Labi, odkud existuje řada údajů z dolního toku od Roudnice nad Labem po Hřensko a v okolí Pardubic (např. Beran 2005, 2009). Výskyt byl potvrzen i na několika místech ve Vltavě v Praze a níže po proudu. Největším překvapením však byl

nález početné populace ve Vltavě v Praze v r. 2007 a 2009 při snížení hladiny, které provedlo Povodí Vltavy. Odhadovaný počet jedinců škebličky ve Vltavě v Praze činil 150 000 (Douda a kol. v tisku). Jde tak zcela jistě o největší známou populaci u nás, i když zjištění početnosti ve větších a hlubších řekách za „normálního“ stavu vody je velmi obtížné, nelze tedy vyloučit, že se početné populace vyskytují i jinde. Tato populace je však negativně ovlivňována snižováním hladiny vody v jezových zdřích, kdy dochází k úhynu její části – především tohoročních jedinců (Douda a kol. v tisku).

Jak je z výše uvedeného patrné, škeblička plochá patří stále na území České republiky k vzácným druhům a omezuje se pouze na několik málo vodních toků nebo jejich úseků. Nicméně v některých

z nich vytváří početné populace. Běžnější je podle dosavadních poznatků rozhodně v Čechách, kde zasahuje i do menších řek. Ve srovnání s velevrubem tupým ji nenajdeme v menších vodních tocích či v horních úsecích řek, naopak je zatím známa i z našich největších řek jako Labe, Vltava a Morava. Bohužel stejně jako v případě řady jiných organismů jsou jednotlivé lokální populace v současnosti ohrožovány především existencí migračních bariér. Příkladem mohou být tři subpopulace škebličky v řece Dyji oddělené několika přehradními nádržemi a řadou jezů. Částečné zlepšení situace přináší v posledních letech stavba rybích přechodů na vodních tocích. Doufáme, že až za dalších 20 let bude někdo o škebličce ploché psát, bude její početnost alespoň stejná jako dnes.

Milan Řezáč

Sklípkánek hnědý – pavouk roku 2013

Letos se pavoukem roku stal zástupce sklípkánků (čeleď *Atypidae*). Konkrétně byl zvolen sklípkánek hnědý (*Atypus affinis*). Sklípkánci jsou našimi jedinými představiteli převážně tropické skupiny sklípkánů (infrařád *Mygalomorphae*). Čeleď *Atypidae* zahrnuje 49 druhů řazených do tří rodů – převážně afrického rodu *Calommata* (mírně přesahujícího na Blízký východ), amerického rodu *Sphodros* a i v Evropě zastoupeného rodu *Atypus*. Jde o velké, většinou tmavě hnědě nebo černě zbarvené pavouky bez kresby. Dospělí jedinci, především samci, bývají tmavší než mláďata. Vyznačují se mohutnými chelicerami rovnoběžně směřujícími dopředu, s extrémně dlouhými drápkami. Tělo dobře uzpůsobené k pohybu v noře je válcovité s krátkými robustními nohami. Samci, kteří se po dospění vydávají hledat samice, se však nohy při posledním svlékání nápadně prodlouží. Hlubí si jednoduché nory, nadzemní lapací část doupěte je u rodu *Calommata* kruhové políčko zapuštěné do země, u rodu *Sphodros* vertikální trubice upnutá na kmen a u rodu *Atypus* horizontální trubice ležící na zemi.

Centrem druhové diverzity rodu *Atypus* je jihovýchodní Asie, odkud dosud známe 25 druhů. Kromě toho tento rod zastupuje na východním pobřeží USA druh *A. snetsingeri* a tři druhy se vyskytují v západní části palearktické oblasti, včetně našeho území. Sklípkánek hnědý žije především v jihozápadní Evropě, hlavně na Pyrenejském poloostrově, ale jeho areál sahá přes střední Evropu až do Běloruska, Moldávie a na Ukrajinu. Tento druh sklípkánka expandoval také nejdále na sever, je doložen z Anglie, Dánska a jižního Švédska. Možný je jeho výskyt i v severní Africe.

Všechny naše tři druhy rodu *Atypus* jsou si morfologicky velice podobné. Sklípkánek hnědý, průměrně náš nejmenší zástupce rodu (dorůstá 8–12 mm), je zároveň z těchto druhů nejsvětlejší, okrový až hnědý. Nejspolehlivějším rozlišovacím znakem jsou však jeho trojčlenné (u sklípkánka pontického – *A. muralis* čtyřčlenné) zadní postranní bradavky (obr. 2), jejichž koncový článek je pouze 1,5× delší než předposlední (např. u sklípkánka černého – *A. piceus* 2× delší).

Sklípkánci obývají jednoduché, poměrně hluboké vertikální nory, které si hloubí pomocí mohutných bazálních článků chelicer. Délka nor závisí na hloubce substrátu. U dospělých jedinců nebývají mělčí než 10 cm, ve spraši mohou dosahovat do hloubky až jeden metr. Nory pavouci vystylají hustou pavučinou, která pokračuje na povrchu půdy v podobě uzavřené trubice. U dospělých jedinců se délka trubic většinou pohybuje od 10 do 20 cm. Trubice jsou položeny vodorovně, jen vzácně vyčnívají kolmo k povrchu přichycené ke skále nebo k bázi rostlin. Průměr trubice odpovídá velikosti zvířete. Její vnější povrch je maskován částecami půdy a kousky rostlin (obr. 8). Přítomnost nory sklípkánka často prozradí hromádka čerstvé hlíny vyhrnuté z konce trubice. Doupata slouží nejen jako ochrana před nepříznivými klimatickými podmínkami, ale poskytují také účinný úkryt před útoky přirozených nepřátel, především hrabalek (*Pompilidae*). U nás se na lov sklípkánků specializují vzácné hrabalky *Aporus pollux* a *A. unicolor*. Horizontální část trubice pak slouží k lovu kořisti. Když sklípkánek zaregistruje živočicha pohybujícího se po nadzemní části jeho doupěte, vyběhne

